

Kielemme käytäntö

Etteikö kelpaa?

Etteikö-rakenne on osa nykysuomea. Sitä kuulee ja näkee kaikkialla. On vahditava itseään, jotta välttyisi käyttämästä sitä. Rakenne on syntaktisesti ja morfo-taktisesti mitä luontevin, ja sillä on selvä oma merkitys, jonka pohjalta se palvelee kielenkäyttäjän ilmaisutarpeita. Tekee-kin mieli kyseenalaistaa kielenohjaajien näkemykset ilmaustyyppin hylättävyydestä.

Seuraavassa valaisen ensin lyhyesti *etteikö*-kiellon taustaa, sitten perustelen sen kantani, että rakenne on luonnollinen, looginen ja tarpeellinen; lopuksi teen ehdotuksen.

Nykysuomen sanakirja (s.v. *että*) suosit-taa *etteikö*-sanana hylkäämistä, vaikka esittääkin pari hyvää esimerkkiä: »*Ei ole vielä sanottu, etteikö tule hyväkin vuosi, En voi kieltää, etteikö tilanne ole vaka-va*». Perusanakirja (s.v. *että*) on samoilla linjoilla: »*Tuskin on syytä epäillä, etteikö olisi oikeassa* [paremmin: *ettet*].»

E. A. Saarimaa (Kielenopas 1947: 259–260) toteaa *etteikö*-muodosteen uudeksi ja suurta suosiota saavuttaneeksi. Hänen mielestään tuo yhdyskonjunk-tio on kuitenkin »omituinen» ja tarpeen. Saarimaa tuntee niin suurta kam-moa *etteikö*-rakennetta kohtaan, että ehdottaa suomen *epäillä*-verbin merkitystä rukattavaksi ruotsin mallin mukai-seksi, jotta kielenkäyttäjille ei tulisi kiusausta sortua *etteikö*-ilmaukseen. Suuri usko kielenohjailuun ja ruotsin kieleen! Paavo Pulkkinen on 1965 huolissaan sii-

tä, että »merkillinen muotikonjunktio» on edelleen yleistynyt »villityksenomai-sesti» (Asiasuomen opas s. 122). Osmo Ikola (Nykysuomen käsikirja 1983: 74) leimaa ilmauksen kummalliseksi ja lo-giikan kannalta hämmentäväksi ja antaa ohjeen: sana »etteikö» olisi kokonaan hylättävä, sillä sitä ei milloinkaan tarvita. Myös Terho Itkonen (Kieliopas 1991: 139) toteaa sanan tarpeettomaksi ja suo-sittaa sijaan pelkkää *ettei*-sulaumaa.

Ilmausta puoltavia kannanottoja olen löytänyt vain yhden. Lauri Kettunen ihmettelee »Hyvää vapaata suomea» -teok-sessaan (1949: 236), miksi rakenne lei-mataan uudeksi ja hylättäväksi. Hän on sitä mieltä, että rakennetta on käytetty ainakin miespolven ajan ja että sillä on oma merkitysvivahteensa ja tyyliarvonsa.

Etteikö-rakenteita on ainakin kahta pää-tyyppiä. Tarkastelen nyt niistä ongelmal-lisempaa. Toinen, joka on hyvin lähellä suoran esityksen vastinetta, jääköön vain esimerkin varaan: *Ihmettelin, ettei-kö Lada olekaan hyvä* (vrt. *Ihmettelin kuulemaani: »Että eikö / etteikö Lada olekaan hyvä?»*).

Jos päälauseisiin *En sanonut / ajatellut / uskonut / epäillyt / kieltänyt* liitetään moititun tyyppinen *etteikö Lada ole hyvä*, saadaan alla olevat yhdistelmät B, ja jos noihin päälauseisiin liitetään kielenoh-jaajien suosittama *ettei Lada ole hyvä*, saadaan ryhmä A. Vertaillaan sarjojen eroja.

A

- (1) En sanonut, ettei Lada ole hyvä
- (2) En ajatellut, ettei Lada ole hyvä

Kielemme käytäntö

- (3) En uskonut, ettei Lada ole hyvä
- (4) En epäillyt, ettei Lada ole hyvä
- (5) En kieltänyt, ettei Lada ole hyvä

B

- (1) En sanonut, etteikö Lada ole hyvä
- (2) En ajatellut, etteikö Lada ole hyvä
- (3) En uskonut, etteikö Lada ole hyvä
- (4) En epäillyt, etteikö Lada ole hyvä
- (5) En kieltänyt, etteikö Lada ole hyvä

Virkkeessä A(1) ilmaisen yksinkertaisesti, että en ole esittänyt, että Lada ei ole hyvä. Tällainen lausuma on luonteva, jos vaikka kerron, kuinka yritin myydä autoani. Virkkeellä en kuvaa materiaalisesti Ladan laatua: kiellän vain ilmaiseeni siitä jotain negatiivisesti rajoittavaa. A(1) kertoo siis osapuilleen saman kuin vastaava *En sanonut*: »Lada ei ole hyvä». Sen sijaan virke B(1) ilmaisee, että sanoudun tyystin irti Ladan hyvyyden kyseenalaistamisesta ja että minun voi perustellusti olettaa pitävän Ladaa hyvänä autonä. B(1) siis ilmaisee jonkinlaisen vahvan subjektiivis-episteemisen modaliteetin verrattuna A(1):een, jolta tällainen merkitysaines puuttuu. Mainittu totena pitämisen modaliteetti vaikuttaa verbin väriinkin: B(1):ssä »en sanonut» saa jo selvän sävyn 'en kiistänyt'.

A(2):n ja B(2):n suhde on hyvin samanlainen kuin juuri kuvatun 1-parin. Niissä vain ajattelu korvaa ajatusten julki lausumisen. Sanottu pätee myös esimerkkeihin A(3) ja B(3), jos ne tulkitaan *uskoa*-verbin 'olla siinä uskossa, sitä mieltä' -merkityksen pohjalta. Sen sijaan jos tulkinta pohjaa merkitykseen 'omaksua toisen esittämä', niin A(3) ilmaisee karusti, että en hyväksynyt todeksi väitettä Ladan ei-hyvyydestä ja että jäin joko siihen uskooni, että Lada on hyvä, tai siihen, että Lada ei ole hyvä eikä huono. B(3) ei sen sijaan voi saada tämän 'omaksua toisen esittämä' -linjan tulkintaa. Tämä johtuu siitä, että *etteikö*-rakenne esittää proposition 'Lada on hyvä' nimenomaan ja tahallisesti kyseenalaistamattomana, joten ei voida edes puhua siihen kohdistuvista uskomisoperaatioista. Virkettä voi kyllä käyttää ku-

vaamaan tilannetta, jossa joku yrittää uskottaa minua, mutta silti sen merkitys on 'en ollut siinä uskossa, että Lada ei olisi hyvä, vaan päinvastoin uskoin Ladan hyvyyteen'.

Epäillä-verbi on kaksimerkityksinen niin kuin *uskoa*. Virke *Epäilin, että hän on Oulusta* tarkoittaa joko 'arvelin, että hän olisi Oulusta' tai 'en uskonut, että hän olisi Oulusta'. Vastaavasti *En epäillyt, että hän on Oulusta* tarkoittaa joko 'en taipunut arvelemaan, että hän on Oulusta (ennen kuin hän avasi suunsa tms.)' tai 'ei tullut mieleeni kyseenalaistaa, onko hän Oulusta (kuten väitti tms.)'. Tällaisesta kaksitulkitaisuudesta päästään mm. *etteikö*-rakenteella, joka estää kyseenalaistamisen: *En epäillyt, etteikö hän olisi Oulusta*. Mutta ei ole mitään syytä luulla, että *etteikö* olisi keksitty poistamaan *epäillä*-verbin aiheuttamia epäselvyyksiä (kuten Saari-maa näyttää olettavan). Pikemminkin tässä on vain yksi tilaisuus hyödyntää rakennetta. *Etteikö* on *epäillä*-verbin yhteydessä tarpeellinen muulloinkin.

Esimerkissä A(4) ilmaisen vain, että en synnyttänyt tai esittänyt sellaista ajatusta, että Lada ei ole hyvä auto. Käytän lausumassa verbiä *epäillä*, koska se arvelu, jonka kiellän, on sisällöltään kielteinen, siis kyseenalaistava. Niinpä esimerkissä A(4) ei ole vastakohtaa *epäillä*-verbin kahden merkityksen välillä, vaan ne lankeavat yhteen. Kuitenkin A(4) poikkeaa merkitykseltään B(4):stä. Ero on se, että A(4):ssä vain todetaan epäilyn puuttuminen, mutta B(4) ilmaisee, että epäily ei tullut kyseeseen, koska olin (ainakin olevinani) Ladan hyvyyden kannalla.

A(5) on A(3):n tapaan kaksitulkitainen. Kieltäminen voi kohdistua sivulauseen väitteeseen (vrt. *En kiellä sitä (väitettä), että Lada ei ole hyvä*) tai sitten on niin, että sivulause ilmaisee vain kiistämisen sisällön, ei kohdetta (vrt. *Kieltoni sanoma ei ole se, että Lada ei ole hyvä*, vrt. *En kieltänyt kuin ajatuksissani: »Lada ei ole hyvä»*). Ero on sivulauseen statuksessa ja samalla päälauseen luon-

teessa. Edellisessä tapauksessa kuulijani voi säilyttää käsityksensä, että minusta Lada on huono, ja jälkimmäisessä, että minusta Lada on hyvä. A(5) ei kerrokaan avoimesti, mitä mieltä olen Ladasta. B(5):ssä jätän jo näkyvästi ja nimenomaisesti kieltämättä proposition 'Lada on hyvä' ja asetun näin tukemaan sitä.

Kaiken kaikkiaan A-ryhmän virkkeet ilmaisevat negeerattuja mentaalis-sosiaalisia tekoja ja tapahtumia, joiden kohteena sillään on negeerattu propositio 'Lada on hyvä'. Niistä käy huonosti ja kirjavasti ilmi, onko Lada mielestäni hyvä vai huono. B-tapauksissa asetun yksiselitteisesti positiivisen vaihtoehdon kannattajaksi tai vahvaksi myötäilijäksi ja ilmaisen *etteikö*-rakenteellani eksplisiittistä kielteisen mielipiteen torjumista. Luonteenomaista *etteikö*-virkkeille on se, että ilmaisevat kielen dialogisuutta: samalla lausumalla kaiutetaan jonkun aiemmin sanomaa tai sanomaksi kuviteltua ja vastataan siihen.

Yllä käsitellyissä B-ryhmän virkkeissä on sivulauseen verbi indikatiivissa, esim. *En uskonut, etteikö Lada ole hyvä*. Käytännössä verbi on useimmiten konditionaalissa: *En uskonut, etteikö Lada olisi hyvä*. Mitään ratkaisevaa merkityslisää ei konditionaali lauseelle anna. Toisaalta on pelkästään konditionaalisia lauseita:

C

- (1) En sanonut, ettei Lada olisi hyvä
- (2) En ajatellut, ettei Lada olisi hyvä
- (3) En uskonut, ettei Lada olisi hyvä
- (4) En epäillyt, ettei Lada olisi hyvä
- (5) En kieltänyt, ettei Lada olisi hyvä

Näiden lauseiden merkitys eroaa sekä A-ryhmän lauseista että B-ryhmän *etteikö*-lauseista. Lyhyesti sanoen C-lauseet ilmaisevat, että puhuja ottaa huomioon mahdollisuuden, että Lada olisikin hyvä, mutta ei asetu eksplisiittisesti sille kannalle tai myötäile sitä kantaa. Konditionaali siis toimii kuten useinkin sivulauseissa ja kysymyslauseissa: nostaa proposition reaalikeyksestä hypoteettisesti käsiteltäväksi (vrt. *Oletko kuullut, että*

Bush on/olisi kuollut). Samafunktiona se toimii *etteikö*-rakenteessakin ja tukee niissä rakenteen merkitystä. — Tarkastelen lyhyesti kahta C-ryhmän esimerkkiä havainnollistaakseni, että konditionaaliset *ettei*-lausumat eivät vastaa merkitykseltään *etteikö*-virkkeitä vaan sijoittuvat A- ja B-ryhmän välimaille.

Lausumassa C(1) otan tietyllä tapaa positiivisesti kantaa auton laatuun: ilmoitan, että en vastusta jonkun mahdollista käsitystä, että Lada on hyvä. Voin esimerkiksi uumoilla puhekumppanini ajattelevan niin, joten lisään konditionaalien kohteliaisuudesta. Samalla »en sanonut» saa vivahteen »en väittänyt». Mutta en asetu selvästi kannattamaan tai myötäilemään ajatusta, että Lada olisi hyvä kuten *etteikö*-tapauksessa B.

C(1):n ja B(1):n ero havainnollistuu, kun kokeillaan virkkeisiin vaikkapa adverbia *tosiaankin*. *En sanonut, ettei Lada tosiaankin olisi hyvä* on outo, päinvastoin kuin *En sanonut, etteikö Lada tosiaankin olisi hyvä*. Näin siksi, että *tosiaankin* ilmaisee hyväksyvää suhtautumista toisen esittämään. Näin pitkälle menevä myöntyminen tai myötäileminen tai peräti samalle kannalle asettuminen ei kuulu pelkän konditionaalien sisältävän C-lauseen merkityksen rajoihin.

C(4)-virkkeellä teen kaksi asiaa: 1) ilmaisen, että minulla ei ollut tiettyä ajankohtana aavistusta tai ajatusta, että Lada ei ole hyvä; tämä on sama kuin mitä A(4):lla sanon; 2) Ilmaisen, että en välttämättä ollut oikeassa, kun olin tuossa epäilemättömässä tilassa. Jälkimmäinen merkitysaines on esimerkiksi silloin tarpeen, kun käy ilmi, että olin väärässä (vrt. *En vielä silloin osannut epäillä, ettei Lada olisi hyvä*). Tämä merkityslisä suhteessa A(4):een lähentää C(4):ää B(4):ään, mutta vain lähentää. B(4):ssä ilmaistaan paljon enemmän: ei vain epäilemättömyyden jonkinasteista suhteuttamista tai suhteellistamista vaan sen vartavastista kieltämistä ja asettumista myötäilemään tai kannattamaan muiden positiivista kantaa Lada-auton laadusta.

Kielemme käytäntö

Sivulauseiden *etteikö*-rakenteilla on elävä yhteys muihin kielen ilmaisuvaroihin. Ne eivät ole mitään uusia, irrallisia omituisuuksia. Tämä havainnollistuu alla olevista esimerkeistä:

D Etteikö Lada olisi hyvä?

E Etteikö Lada muka ole hyvä!

Tämmöisillä lausumilla otetaan kantaa johonkin kuultuun tai muuten esille tulleseeseen. Jos niillä ei ilmaista pelkkää kuultuun kohdistuvaa ihmetystä, niillä nimenomaan kiistetään, kyseenalaistetaan tai ainakin suhteellistetaan kielteinen väite 'Lada ei ole hyvä'. Tässä jälkimmäisessä funktiossa ovat myös yllä analysoidut sivulauseiden *etteikö*-rakenteet. Nehän ovat alisteisena osana selaista yhdyslausetta, jolla kielletään, että jonkin oletettu tai ilmaistu kiistettäisiin, kyseenalaistettaisiin tai vaikkapa kumottaisiin. Tästä merkityksestä juontuu sekin, että rakennetta tavataan vain määrättytyyppisten päälauseen verbien yhteydessä. Yhteys B-ryhmän ja D/E-tyypin välillä on selvä ja suora. Merkille pantavaa on, että B-ryhmä kuuluu niin puhekuin kirjoituskieleen, mutta primaari

D/E-tyyppi lähinnä vain puheeseen.

Etteikö-rakenne on hyvä esimerkki niistä kielen omimmista, spontaanisti syntyneistä ilmaisukeinoista, joita kuin huomaamatta leviää puhutusta kielestä kirjoitettuun ja jotka antavat kirjoituskielelle eloa ja syvyyttä. Se, että tällainen ilmaisukeino ei tarkoin mahdu johonkin ahtaaseen, vieraiden kielten mallin mukaan jäsennettyyn kuvaan sivulauseista, ei voi enää nykyaikana olla este rakenteen hyväksymiselle ja suosimiselle. Miksi ylipäätään pitää rakentaa keinotekoisia esteitä kielen semanttiselle rikastumiselle?

Ehdotan, että suomen kielen lautakunta tekee *etteikö*-rakenteesta sallivan tai jopa suosittavan päätöksen. Ehdotan myös, että ryhdyttäisiin tekemään inventaariota kiellettyjen sanojen, muotojen ja rakenteiden koko varastosta. Löytyy ihan varmasti paljon vahingossa, hätiköiden tai jo vanhentuneen tiedon perusteella kiellettyä.

MATTI LARJAVAARA